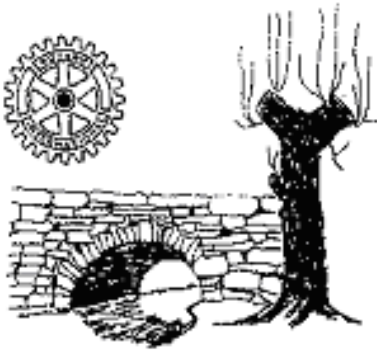

KAFFE

NYTELSE og godt for HELSA

knut gjesdal
Nesbru RK 24.august 2020

Alessandro Tiarini, Sittende munk,
sovende – Nasjonalmuseet

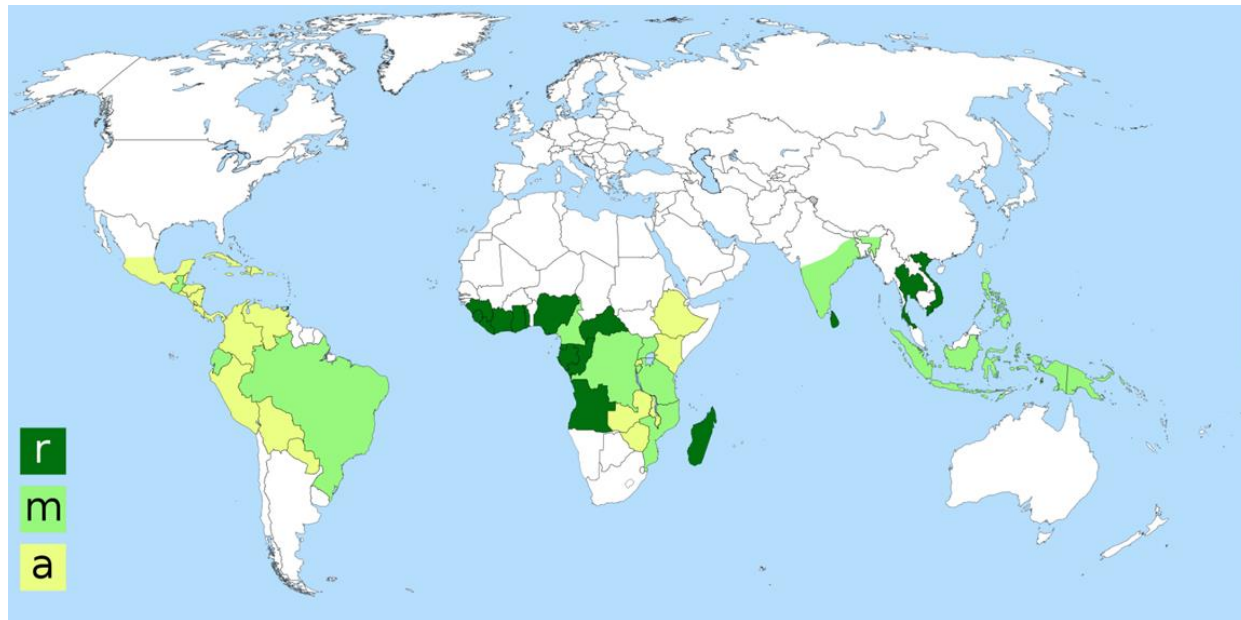
BEGYNNELSEN

Etiopia ca år 500

- Kaffeplanten (*Coffea arabica*) kommer fra høylandet i Etiopia (provinsen Kaffa)
- Brukt som mat, tygget som stimulus
- Sagnet sier at gjeteren Kaldi oppdaget at geitene ikke sovnet om kvelden når de hadde spist noen røde bær
- En munk helte varmt vann over bærene. Munkene hadde tidligere hatt problemer med å holde seg våkne under bønnestundene, men ikke nå lenger

HISTORIKK

- Som drikk: populært i Mokka (Jemen) for ca. 500 år siden.
- etymologi: fra arabisk *kahwa* (drikk)
- Til Egypt 1510
til Tyrkia 1550
til Italia 1616 og så
til England 1650
- I England kom kaffehus
- Kaffehusene ble raskt viktige politiske arenaer
  - Kaffeplantene kom til Kenya, Java, Surinam, Brasil
  - Kulturen ble spredt til Europa og Amerika

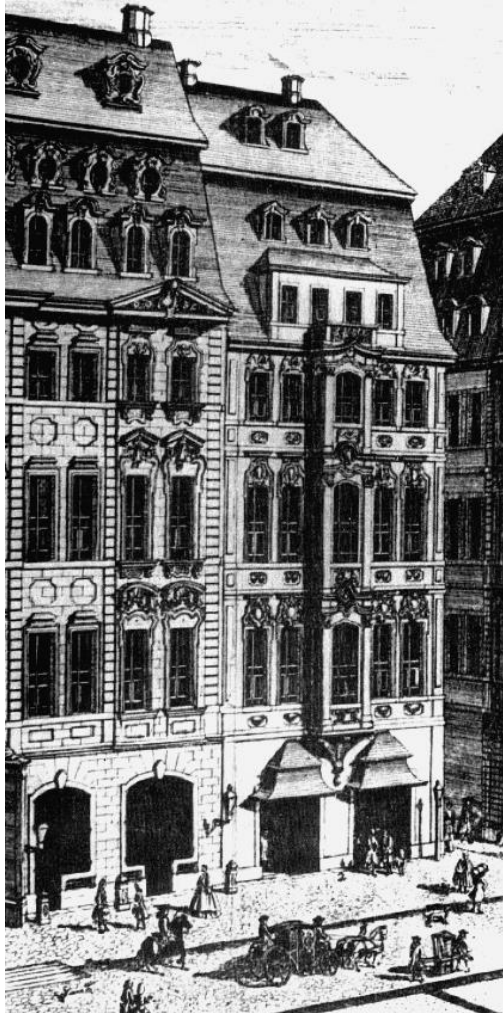
r= robusta

a= arabica

m= MIX r og a

ZIMMERMANNS KAFFEHUS

Leipzig

Kaffe kom fra Tyrkia opp til Wien og Praha med den store tyrkiske krig i siste halvpart av 1600-tallet

Enkelte betraktet kaffedrikking som en last.

- antikaffe-lover
- kaffespioner

Bystyret i Leipzig forbød kaffeservering uten bevilling, for å begrense skadevirkningene, og fyrsten var redd for konspirasjon

Kvinnene hadde ikke adgang til kafeene

KAFFEKANTATEN, 1734

«Schweigt stille, plaudert nicht»

Ei! Wie schmeckt die Coffee süsse.
Lieblicher als tausend Küsse,
Milder als Muskatwein.
Coffee, coffee, muss ich haben,
Und wenn jemand will mich laben,
Ach, so schenkt mir Coffee ein! -

- JS Bach var humorist og kaffeelsker, og holdt ukentlige konserter hos Zimmermann
Dette verket er ingen hyllest av øvrigheten
- Herr Schlendrian (bass) forsøker med rasende trusler å få datteren Liesgen (sopran) til å slutte med uvanen å drikke en kopp kaffe daglig
- først når han lokker med tillatelse til å gifte seg, gir den stivnakkede datteren etter,
- men hun sprer i all hemmelighet en melding om at hun bare vil godta en mann som tillater henne å drikke kaffe når hun selv vil

<https://www.youtube.com/watch?v=H5Ocydot-vA>

<https://kaffegeek.no/2019/02/11/kaffekantaten-av-johann-sebastian-bach/>

KAFFE I NORGE

- Introduisert på slutten av 1600-tallet, kostbar og privat importert
- 1733: tollstedene Arendal, Bergen, Christiania, Molde og Trondheim mottok i alt 640 kg kaffebønner
- 1771: 200 tonn fra København og fra franske kolonier: fortsatt luksusvare
- Den store utbredelsen kom på 1800-tallet
- Nordiske land drikker mest: Finland 12 kg/innbygger/år, Norge 10 kg
- fire store norske kaffebrennerier:
  - Kaffehuset Friele (Bergen)
  - Joh. Johansson (Oslo)
  - COOP (Oslo)
  - Kjeldsberg Kaffebrenneri (Trondheim)

KAFFESMAKEN

Aroma - Duften av kaffe

- > 1000 komponenter
- Frigjøres ved brenningen
- Svekkes av oksygen

Body - munnfølelsen

- Fyldig, kremet eller frisk.
- Bløt/hard, lett/tung, snerpet?

Syrlighet

- God syrlighet gir en frisk og saftig smak. og "nerve" til smaksopplevelsen.

Valgets kunst i en KAFFEBAR med BARISTA

Sertão Espresso

Dekaffinert Espresso

Colombia Espresso

Java Mocca

Klassisk Espresso

Royal Malabar

Fransk Kontinental

Husets Espresso

Blue mountain kaffe

Blue Mountain-sorter vokser i høyden på Jamaica, Java, Kona og Tanzania

1 kg Jamaica Blue Mountain koster 800–1 000 kroner.

Godkjennes av The Coffee Board (voksested, kvalitet)

Kopi Luwak fra Indonesia koster over 1000 \$/kg. Bærene blir spist av **desmerkatten**, et mårlignende dyr, lorten plukkes opp, vaskes og ristes. Produksjon 250 kg/år

KAFFEPLANTEN

1. **Arabica:** Brasil >> Vietnam, Indonesia, Colombia
  2. **Robusta:** Afrika. Billigere, litt bitter, mindre smak, bedre fylde. kan dyrkes i lavere høyder og varmere klima
  3. **Liberica:** Malaysia, Vestafrika
  4. **Excelsa**
- Eviggrønn busk eller tre, opptil 10m høy, lavere på plantasjene
  - Tilhører maurefamilien
  - Høyt oppe tropiske fjellskråninger, krever 25°C (16-28°C)
  - 5 år før planten gir høst

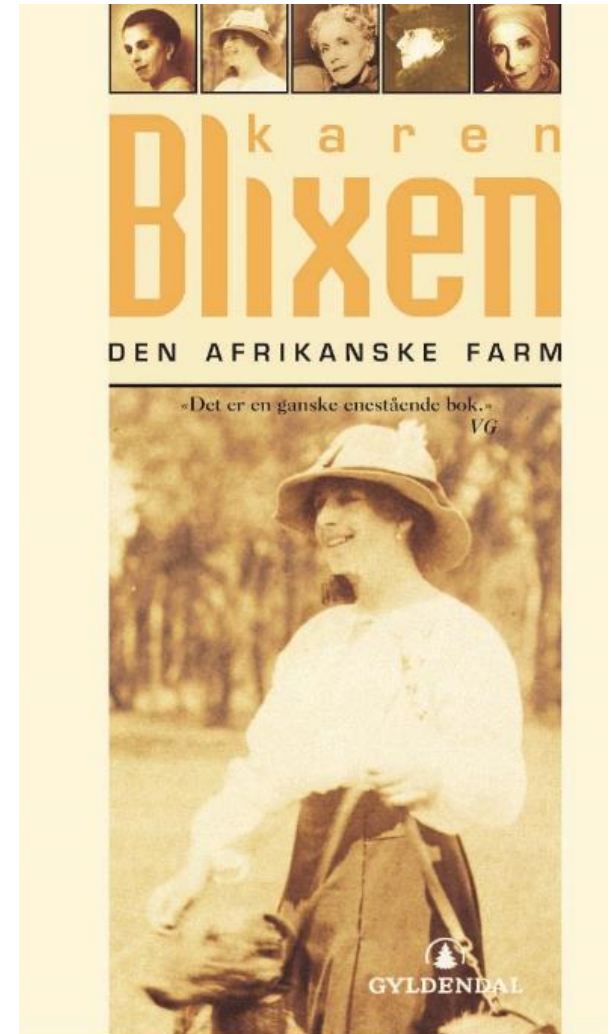
KAFFEARBEIDERE

Omtrent ti millioner mennesker jobber lavtlønnet på kaffeplantasjer.

En kaffeplukker høster 50–100 kg frukt hver dag, tilsvarende 10–20 kg rå kaffe. (Wikipedia)

KAFFEBØNNER

- Kaffe er en steinfrukt, som kirsebær
- Fargen skifter fra grønn → gul → rød.
- Høstes etter 9 måneder
- Kaffebønnene er steinen (frøet), parvis i hver frukt
- Bønnene er dekket av en
  - sølvhinne
  - pergamenthinne
  - tynt lag fruktkjøtt

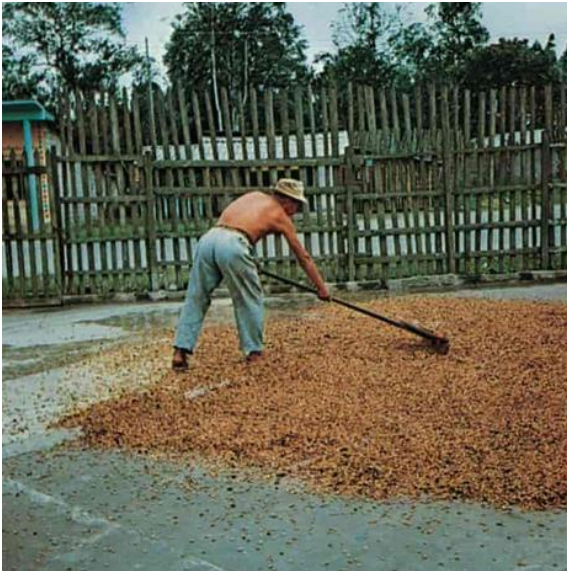
BEARBEIDELSE

fruktkjøttet og hinnene fjernes fra kaffebønnen

• Tørr metode

renses for blad, kvister, stein og jord i smale skyllerenner

- Kaffebærene spres på steinlagt tørkeplass, snus flere ganger daglig, og tørkes i 1-3 uker av sol og vind
- Så blir fruktkjøttet og pergamenthinnen fjernet maskinelt

• Våt metode (vasket)

- Fra skyllerenne til en valsemaskin (pulper) som fjerner fruktkjøttet
- Gjærer i tank 12–16 timer
- Skylls, tørkes, poleres, treskes (pergament- og sølvhinnen fjernes)

KAFFEBRENNING

Brente bønner (Wikipedia)

Ulike teknikker i ulike land

- **Mørkbrente kaffesorter har mindre koffein enn lysere sorter.** Lysbrent kaffe har ofte en body som minner om te, mens mørkbrent er fyldig og kraftig
- **Brenning av kaffebønner:**
  - **Riktig kjernetemperatur** frigjør aromastoffene i bønnene
  - **Brennetiden** tilpasses kaffesort, opprinnelsessted, bønnestørrelse og bønnenes hardhet
  - **Brenningsgraden** angis på en skala fra 1 til 7

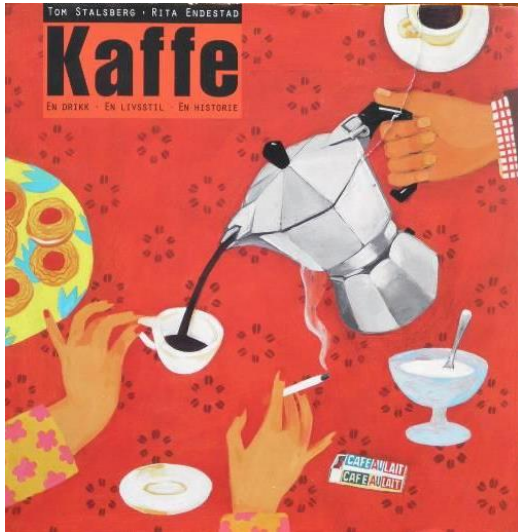

Kaffekverner: designkunst

BRYGGING

eller hvordan vannet møter kaffepulveret.

Koking:

- Tyrkisk kaffe. Noen ganger med sukker eller kardemomme
- Bålkaffe/ turkaffe

Gravitasjon:

- **Filterkaffe** (også kalt melittakaffe); varmt vann drypper ned på filteret der kaffepulveret ligger. Filteret oppfunnet av Melitta Bentz i 1908

Steeping:

- **Presskanne** er en sylinder med et filter i enden av et stempel. Pulver og varmtvann blandes, og stempelet skiller kaffe og pulver

Trykk:

- **Espresso** blir laget med varmt vann under høyt trykk: caffè latte, cappuccino og mochaccino, eller serveres alene. Skum på toppen kalt *crema*.
- **Mokkakanne** er en kanne med tre kamre.
- **Vakuumkanne** har to kamre med et rør mellom; et kammer for vannet og et kammer for kaffepulveret

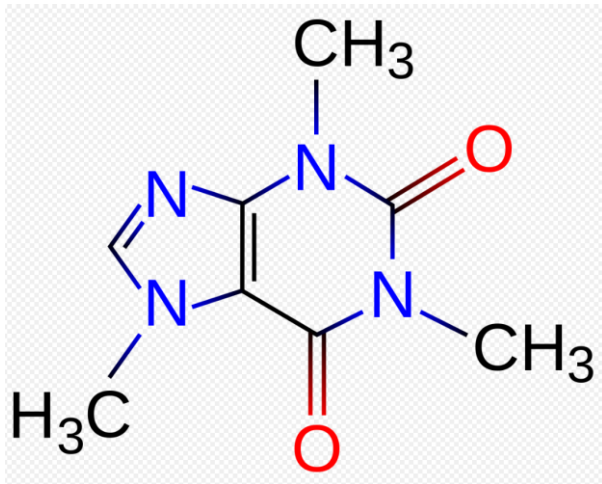
Koffein og fysiologi

- Virkning allerede etter 10 minutter
- Max effekt etter ½ -1t
- 50% er forbrent på 3-5t
  - Redusert varighet: kvinner, særlig P-pillebrukere, røykere
  - Økt varighet: sjelden-drikkere, asiater

Mer våken
Økt muskelkraft/utholdenhet
Bedre reaksjonsevne
Raskere puls

VANE ELLER AVHENGIGHET?

Vanedannende

Fysiske avhengighet er svak

Abstinens bare et par dager

Koffein ca 0,1 g/kopp

Teobromin

Teofyllin

800 andre kjemiske forbindelser

- Kaffe øker dopamin i hjernen (**gledeshormon**)
- Øker utskillelse av adrenalin (**stresshormon**)
- Viktig kilde til antioksidanter (**hindrer harskning**)

KAFFEABSTINENS

I et dobbel-blindt forsøk i USA fikk moderate kaffedrikkere

- helt koffeinfri diett, og tilskudd enten av koffein eller juksepilller
- SPØRRESKJEMAER

På de koffeinfrie dagene var de gretne, mindre produktive, og 40% hadde lett til middelsterk hodepine

Silverman K og medarb NEJM 1992; 327:1109

HELSEEFFEKTER

Carpe Diem

av Niklas Eriksson

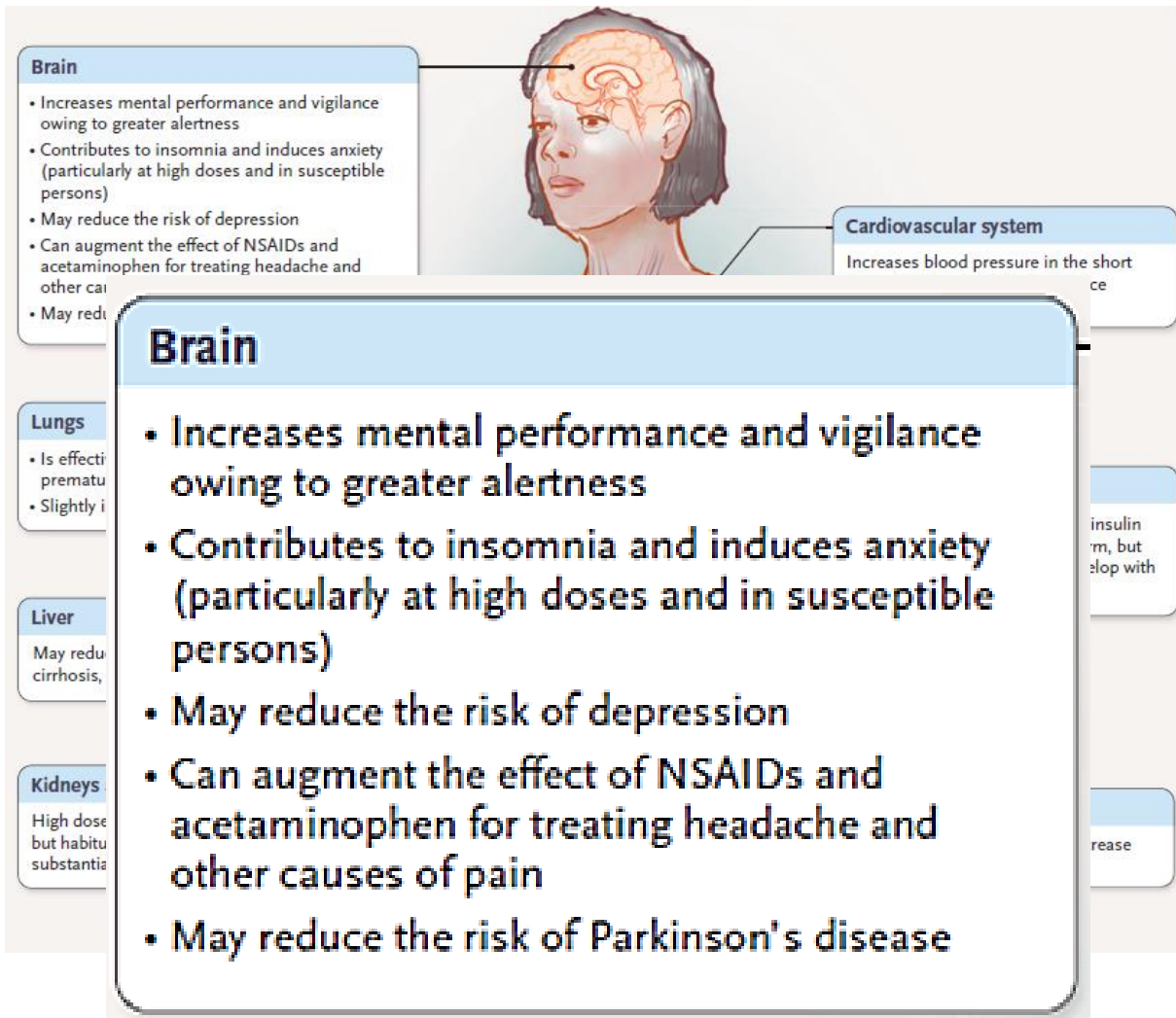
JØSS, DET STÅR HER AT
KAFFE FAKTISK ER BRA
FOR HELSA!!

HÆ? JEG TROR PÅ
MARSBOERE OG OVER-
NATURLIGE VESENER, MEN
AT NOE MAN FAKTISK LIKER
SKAL VÆRE BRA ...
UMULIG.

HELSEEFFEKTER

- Forebygger kreft?
- Slankende? (grønn)
- Mindre diabetes 2?
- Skader:
  - Øker kolesterol (kafestol, kaweol)
  - Store mengder øker risiko for dødfødsel

Hjerterytmen

- Kaffe gir raskere puls
- De fleste får ikke flere dobbeltslag
- Ikke økt fare for flimmerpuls

Larsson et al. *BMC Medicine* (2015) 13:207
DOI 10.1186/s12916-015-0447-8

RESEARCH ARTICLE

Open Access

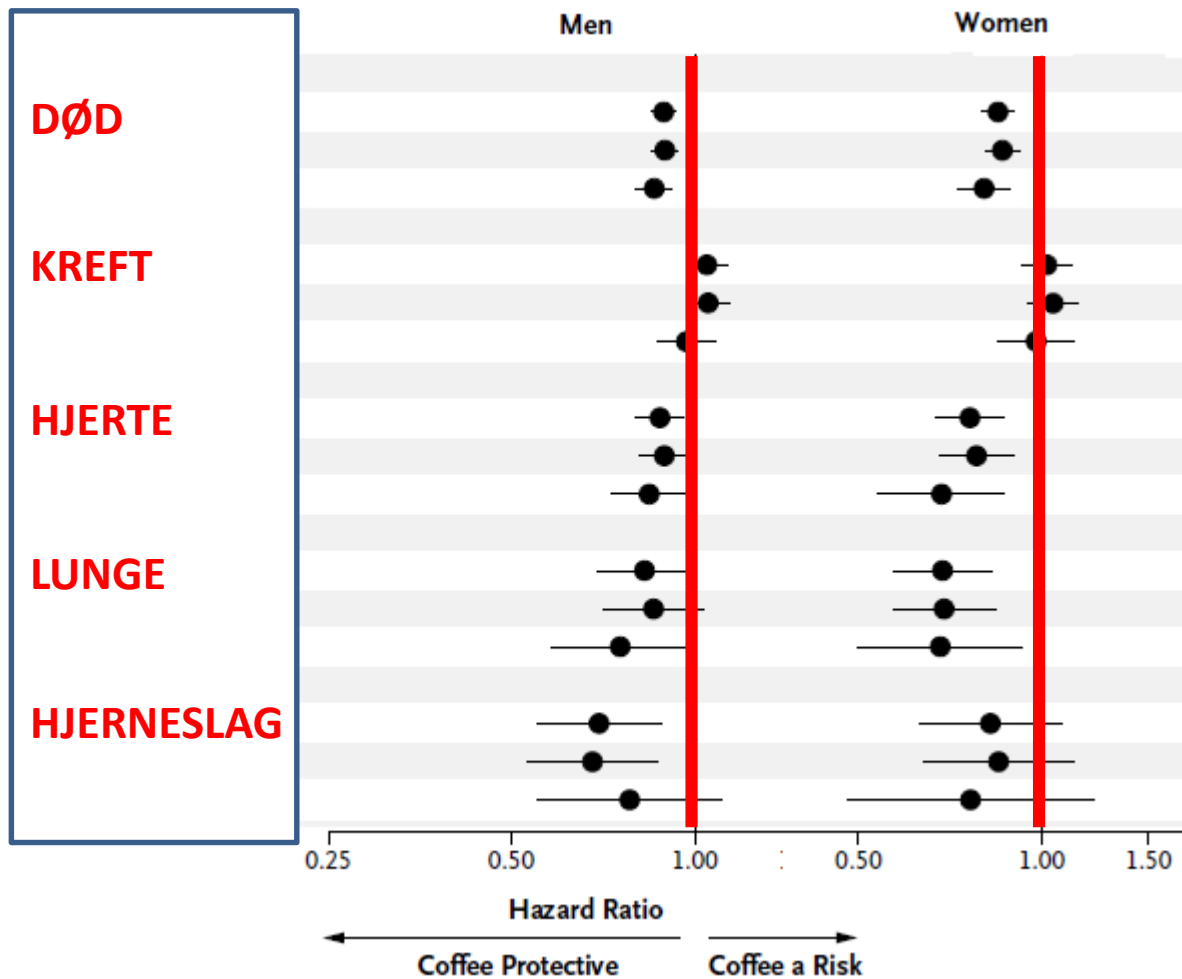
Coffee consumption is not associated with increased risk of atrial fibrillation: results from two prospective cohorts and a meta-analysis

Susanna C. Larsson^{1*}, Nikola Drca², Mats Jensen-Urstad² and Alicja Wolk¹

Any coffee
CAFFEINATED
DECAFFEINATED

Kaffe er for tiden sunt

Kohort:

- 229,119 menn
- 173,141 kvinner
- 50-71 år
- fulgt i 12-15 år
- Kaffe+ hadde økt dødsrisiko

Men etter justeringer for utdannelse, røyk:

Hasardrate for død

- Ikke kaffedrikker 1.0
- <1 kopp pr dag: 0.99
- **1 kopp pr dag: 0.94**
- **2-6+ kopper: 0.90**

Freedman ND. N Engl J Med 2012;366:1891-904

MEDISINSK BRUK

GAMMEL TID

- På 1700-tallet antipotensmiddel for munkar og prester
- Solgt på apotek som avføringsmiddel

I DAG

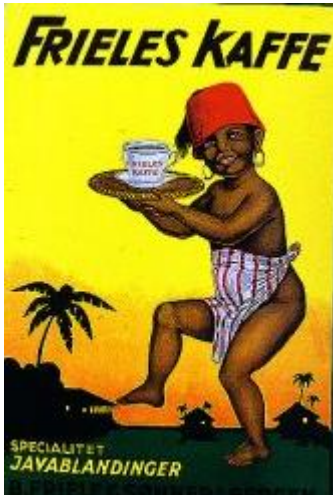
- Tilsatt i reisesyketabletter for å motvirke døsighet
- Hjelpemiddel mot migrene
- Mot narkolepsi
- (Mot langsom puls)
- På alders- og sykehjem: Noen klarer opp og sover bedre

KVAKKSALVERES BRUK

- Koffein kan holde oss våkne. Homeopatene fortynner det: 1 dråpe kaffe i et badekar vann gir sovemedisin. Jo mer vann, desto større homeopatisk styrke
- Tilsettes «sportsdrikker» og helsekostprodukter

LOGOER og REKLAME

Coop forteller at de nå er i gang med å endre logoen til Coop Kaffe til et mer tidsriktig og moderne uttrykk.

Aftenposten 28.juli 2020

Gjesdal 2020

Reklamekampanje 1972.

Ufrivillige ubehagelige situasjoner kunne mildnes av en kopp ALI Kaffe. Selve ordet «gruff» ble senere godkjent av Språkrådet.

How Nespresso's coffee revolution got ground down

1975, en ung Nestléingeniør Eric Favre reiste til Roma
Oppdrag: lage en maskin til hjemmelage kaffe med kvalitet som italiensk espresso. Det gjorde han (patent I 1976) med kaffeekstrakt i aluminiumskapsler.
Sant'Eustachio Il Caffè

Resten handler om

- **DESIGN** Nestlé ansatte i 1988 Gaillard, fra Philip Morris
Han hadde utviklet klesmerket Marlboro Classics
- **MARKEDSFØRING** George Clooney (Akutten, Batman):
sofistikert, kosmopolitisk, elegant, kostbar
passet Nespresso's strategi
- **SUKSESS** markedsmessig og økonomisk – enn så lenge
the Guardian 31.7.2020

CAFESTOL & KAHWEOL

- Bi-terpener i kaffeoljen, legger seg som skum på toppen av espressoen
- Øker kolesterol (LDL) i blodet
- Fjernes ved filtrering eller frysetørring

← **Tweet**

 David Ernst @dernst · 17. des. 2017

@Nespresso How much cafestol and kahweol are in serving of Virtuo coffee and espresso?

1

Svar

 Nespresso Global @Nespresso · 18. des. 2017

Svar til @dernst

Thanks for your inquiry, David. Kindly DM us so that we can provide a detailed response in greater than 280 characters.

CAFESTOL & KAHWEOL

- Bi-terpener i kaffeoljen, legger seg som skum på toppen av espressoen
- Øker kolesterol (LDL) i blodet
- Fjernes ved filtrering eller frysetørring

ANDRE SIDER

MILJØ

Et fåtall kapsler resirkuleres

Markedsmakt

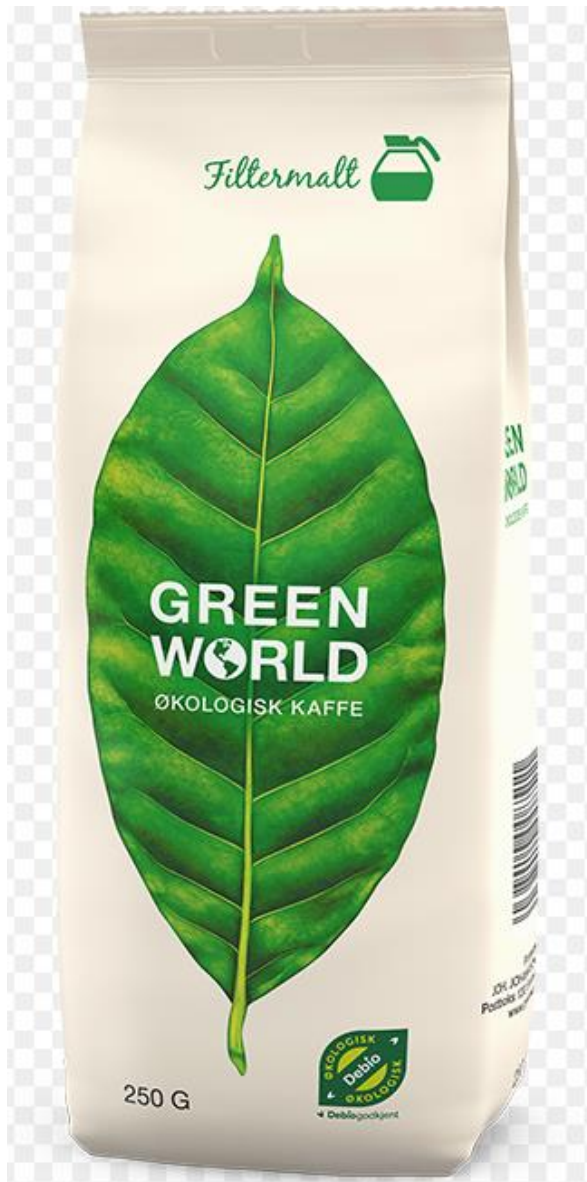
Utbytting

I dag presset av konkurrenter

Kineserne lager maskiner

Andre billigere aluminiumskapsler

ØKOLOGI

SKYGGEDYRKING

gir habitat for dyr og insekter

SOLDYRKING

Kaffe dyrkes i rader under full sol. Bær modnes raskere og avkastningen øker, men det krever rydding av trær og økt bruk av gjødsel og plantevernmidler

VANNFORBRUK

I industrielt jordbruk brukes 140 liter vann for å dyrke bønner til én kopp kaffe

KLIMAENDRINGER

Starbucks sjef for bærekraft Jim Hanna har advart om at klimaendringene kan eliminere kaffeproduksjon innen noen få tiår

RETTFERDIG HANDEL

vi vil så gjerne, men....

- 100 millioner mennesker er involvert i kaffeproduksjon og handel
- Etter olje er kaffe den største lovlig omsatte råvaren
- Kaffe handles på råvarebørser
- Flere organisasjoner arbeider for etisk / rettferdig handel

Rettferdig handel

- Merkingen «Rettferdig handel» garanterer at kaffedyrkerne får en avtalt pris
  - Organisasjonen Max Havelaar 1997-
  - European Fair Trade Association (1987)
  - Starbucks å tilbyr fair-trade kaffe i sine utsalg
- En belgisk studie fra 2005 viste at forbrukernes kjøpsatferd ikke samsvarer med deres positive holdning til etiske produkter.
  - 46% av europeiske forbrukere var villige til å betale vesentlig mer for etiske produkter
  - Flertallet var likevel uvillige til å betale det faktiske pristillegget på 27% for rettferdig handels-kaffe

BUDSKAPET

- Kaffe er mildt avhengighets-
skapende, men krever ikke
doseøkning
- Kaffe gir lite helseskader, og er (stort
sett) sunt
  - Lengre leveutsikter hos
kaffedrikkere
  - Forbehold: koke- og presskaffe
øker blod-kolesterol
- Koffein har noen medisinske
bruksområder
- Kaffedriking er tett koblet til sosialt
liv

MEN SMAKER KAFFE EGENTLIG GODT?

OG OM LIDT, ER KAFFEN KLAR

- God morgen, du varme kaffe! Det dufter av deg til mine sanser.
Bjørnstjerne Bjørnson i Over Ævne II
- Kaffe var som en drøm og et eventyr for Isak, en regnbue!
Knut Hamsun i Markens grøde
- Varm kaffe er god for alt og til alle tider.
Alexander Kielland i Skipper Worse
- Vi klamrer oss fast til dette livet, tross alt. Man tar seg den der første kaffekoppen, og så ... Så går det over.
Odd Børretzen – Den gamle mannen uten havet. Dagbladet
- Jeg kan få følelse av høytid bare vi har helt opp litt god kaffe.
Ane Dahl Torp, Dagbladet – Magasinet
- Kaffen må i sannhet være en langsomt virkende gift, for jeg er åttifire og ennå ikke død ...
Voltaire
- Med fiskestang i handa, med regnfrakk og sydvest, med lunk på kaffekanna, da liker jeg meg best!
Lillebjørn Nilsen
- Livet er ikke det verste man har og om litt er kaffen klar.
Benny Andersen i Svantes lykkelige dag